

РЕЦЕНЗИЯ

на

докторската теза „Познание и убеждение във философията на Дейвид Хюм” на Яна Цветанова Митева, докторант в катедра „История на философията” на Философски факултет в СУ „Св. Климент Охридски” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 2.3 Философия (Философия на Новото време)

от

доц. д-р Ясен Захариев (НБУ)

Дисертационният труд „Познание и убеждение във философията на Дейвид Хюм” на Яна Цветанова Митева се състои от 180 страници - увод, първа и втора част, заключение и библиография от 150 заглавия основно на английски език. Авторката на труда е докторантка в катедра „История на философията” на СУ „Св. Климент Охридски”. Дисертацията е написана под научното ръководство на проф. д.ф.н. Стилиян Йотов.

Изследването се фокусира върху ролята на понятията „вяра“ и „убеждение“ в теоретико-познавателната философия на Дейвид Хюм, като в края на дисертационния труд темата е свързана и с практическата философия на английския философ. Съдържанието на дисертацията недвусмислено я определя в категорията „История на философията“, като смятам за важно още в началото да се направи следното уточнение: Историко-философската проблематика в текста е разгърната по начин, който не само представя адекватно част от идеите на Хюм, но заедно с това прави множество интерпретативни ходове, които надграждат историческия план на изследването и му придават по-общ аналитичен характер.

На фона на други модерни философи Дейвид Хюм се радва на скромнен интерес в българската философска традиция. Преводите на Хюм на български език и изследванията на философията му в България към момента са неприлично малко в сравнение с мащаба и влиянието на Хюм в модерната, особено англоезична, философия. В този аспект появата на тази

докторска дисертация трябва да се посрещне с адмирации. Прави много добро впечатление това, че в увода авторката отделя внимание на този въпрос, като изброява основните преводи на Хюм на български език, както и изследванията на Елена Панова. Смятам за известен пропуск, че не е споменат Иван Георгов, доколкото неговият анализ на Хюм, публикуван в избраните му съчинения през 1987 г., е задълбочен и точен, като той щеше да е от полза за авторката на дисертацията. В него за пръв път на български език се употребяват основните понятия във философията на Хюм, които са в центъра и на вниманието на Яна Митева, включително понятията за убеждение и съгласие.

Основната цел на изследването е формулирана като прокарване и аргументиране на едно различие между вяра и убеждение във философията на Хюм и по-специално в неговата теория на познанието. Тази цел не е тривиална най-малкото поради това, че двете понятия са непълни синоними и че в оригиналния език на Хюм за тях се използва една и съща дума. Това определя работата като интерпретативно съчинение, което необходимо ще трябва да отиде отвъд философията на Хюм в собствен смисъл. Така съвсем логично се стига и до финалната част от работата, където се проследяват възможните импликации на направеното разграничение между вяра и убеждение в областта на моралната философия и в полето на човешките действия изобщо. По този начин, след очертаването и анализа на един теоретико-познавателен проблем, Яна Митева се опитва да проследи практическите му измерения в по-широка перспектива. Изложението най-общо може да се раздели на две – представяне и коментар на основни аспекти от философията на шотландския философ, след което следва развитие на основната идея за природата на убеждението и неговата връзка с практическата философия.

Формулираната от Яна Митева цел не би могла да бъде постигната, без предварителното очертаване на нейния контекст, а именно философията на Дейвид Хюм. Тук се открива първото сериозно предизвикателство в така формулираната докторантска теза – философията на Хюм да бъде едновременно точно представена, и в същото време изложението да не бъде пределно

широко, строго реферативно и без връзка с поставения проблем. Докторантката се е справила добре с това предизвикателство в първата съдържателна част на изследването, озаглавена „Познанието във философията на Дейвид Хюм“. Въпреки това намирам заглавието за не особено подходящо. Така формулирана, темата е твърде „голяма“ за въвеждащата част на една докторантска дисертация. В съдържателен план обаче изложението е много добре премерено, без излишни детайли и отклонения. Основните пунктове, на които Яна Митева се спира, са в пряка връзка с познавателния проблем за убеждението, който няма как да бъде ясен, без да се разгледат предварително произходът и отношенията на идеите в ума, тяхното различаване според критерия за сила и живост, способностите на ума да оперира с идеи, както разбира се и проблемът за каузалността. Демонстрирано е отлично познание с философията на Хюм като в края на главата са разгледани подробно две отделни направления в интерпретацията на неговата философия. Прави отлично впечатление това, че докторантката не само познава и двете в детайли, но е в състояние да се отнесе критически към тях.

Бележките, които могат да се направят към тази част на тезата, имат по-скоро редакторски и препоръчителен, отколкото строго критически характер, поради което ще се спра само на две от тях, свързани с проблематичната употреба на две понятия.

Частите, където се разглеждат видовете перцепции и разликите между тях, съвсем адекватно отразяват хода на мисълта на Хюм от „Трактат за човешката природа“. Тук авторката от една страна съвсем точно отбелязва, че Хюм се интересува предимно от впечатленията и идеите, а не от връзката им с „обективната действителност“ (с. 10-11). В същото време по-нататък в текста се промъква едно понятие за обективност (с.25) и съответно за „обекти“ (с.47, 50, 65-6, 78 и др.), което остава доста неясно в контекста на разглеждането. Какво следва да се разбира под обект и обективност във философията на Хюм? Чудесна е забележката под линия от стр. 47, в която се подчертава, че има разлика между отношенията между обекти и отношенията между идеи. Остава да се отговори на въпроса каква е тя.

Второто понятие, което изисква допълнителни разяснения е това за очевидност. То се употребява основно на стр. 44 от текста. В българския превод на Хюм зад българската дума „очевидност“ стои английската *evidence*. На места звученето на български език е подвеждащо в твърдения като „вероятността се ограничава до очевидностите“ или „най-несигурните очевидности“. Докторантката съвсем коректно посочва в началото, че според Хюм разликите между увереност, доказателство и вероятност се определят от „степените на очевидност“ (*degrees of evidence* в оригиналния текст). Струва ми се подходящо след тази теза да се направи някакво допълнително уточнение относно самото понятие за очевидност, тъй като то става проблематично именно заради обичайните интуиции – същите към които апелира самият Хюм. Обичайно е очевидното да се възприема като сигурното и несъмнено, а не обратното – като несигурно и вероятно.

Като рецензент трябва да акцентирам върху следното: В тази първа част безспорен приносен момент и изобщо достойнство на изследването е тънкият анализ, който се прави на две своеобразни направления в интерпретациите на Хюм, т.нар. „нов“ и „стар“ Хюм. Анализът е дистанциран, на места ироничен и като цяло критически. Не може да става и дума за обичайната реферативност на изложението, често срещана в други дисертационни текстове. И тук на места има твърдения, които звучат неясно, но това не е проблем за тезата като цяло, а по-скоро предизвикателство за бъдещ редакторски прочит при подготовката на текста за публикуване. Така например: „Освен, че Хюм не отговаря на въпроса за природата на каузалността, той изобщо не го поставя“ (с.83). За докторантката или за рецензента смисълът на изречението е ясен и казаното е точно от гл.т. на „обективната“ природа на каузалността, но за неизкушеният от Хюм читател, то би било доста объркващо, при условие, че една много голяма и важна част от философията на Хюм, както и на дисертацията, се занимават именно с въпроса за каузалността.

Втората част на изследването, озаглавена „Вяра и убеждение“, е посветена на основната авторска теза за убеждението като единство на вяране и съгласие. Направен е изключително внимателен, на места малко дразнещ с повторението на едни и същи дефиниции, анализ. Не съм срещал досега по-внимателно и детайлно изложение по тези проблеми, направено от български автор. Разнищени са всички основни определенията, които самият Хюм дава на понятието *belief* в различни негови съчинения. Те са съпоставени, сравнени и разчепкани до най-малки детайли. Прави впечатление опитът на авторката да развие две различни тези за вярата – от една страна вярата като уникален акт, специфично чувство или начин на представяне, който съпътства идеите, а от друга – вярата, самата тя, като особена идея. Между тези две дефиниции на вярата съществува голямо напрежение, като Яна Митева се опитва да го опише експлицитно и да го анализира. На помощ са привлечени множество автори, изследвали същия въпрос, като обема на представената вторична литература е впечатляващ. Паралелно на основния проблем са повдигнати и разгледани щателно редица важни въпроси като тези за единството на Аза, устойчивостта на убежденията, предразположенията, навика, понятието за „естествено“ и съответно „естествените убеждения“.

Като цяло тази част от изследването не само изпълнява предварително заложената цел, но и я надхвърля. Горещо препоръчвам при евентуална публикация на текста, частта за приложението на понятието за убеждение в етиката да бъде разширена и допълнена с по-пълно представяне на основните моменти от практическата философия на Хюм, каквото към момента отсъства в текста. Без подобно представяне текстът не би бил съвсем убедителен и цялостен.

Би било добре да се изчистят и някои неясни положения – например там, където две твърдения са представени във взаимноизключваща се опозиция: „ (1)Невъзможно е да вярваме в някакво положение, с което не сме съгласни... (2)Поради това е нужно да се отличат тези вярвания, придружени със съгласие, от останалите вярвания“ (с.115). От второто излиза, че първото не е вярно, доколкото се оказва възможно да вярваме без съгласие – т.нар. в текста

„останали вярвания“. Подобна поправка е твърде важна, доколкото посочената неяснота поставя под въпрос централната теза на изследването.

Накрая бих искал да обобщя достойнствата на предложения дисертационен труд, независимо от посочените в автореферата приноси моменти: Направено е задълбочено представяне на теоретико-познавателната част от философията на Дейвид Хюм, както и на различните съвременни интерпретации на тази философия. Очертан е оригинален проблем (проблема за убеждението), който е анализиран дълбоко и последователно, след което е демонстрирано възможното му приложение в полето на практическата философия. Като цяло изложението е ясно и отлично структурирано. Стилистично и езиково работата е на много високо ниво.

Представеният към дисертацията автореферат е с обем от 32 страници. От формална гледна точка той е изготвен отлично, като точно синтезира съдържанието на дисертацията. След краткото резюме е представен списък с приносните моменти, които са действителни. Посочени са и две публикации по темата, като накрая е приложена и пълната библиография към дисертацията.

Нямам съвместни публикации с авторката на дисертацията.

Заключение:

Дисертационният труд на Яна Цветанова Митева „Познание и убеждение във философията на Дейвид Хюм“ отговаря на всички изисквания за придобиването на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3 Философия (Философия на Новото време) и като рецензент и член на Научното жури нямам колебания да гласувам **ЗА** присъждането на докторска степен на Яна Митева.

Доц. д-р. Ясен Захариев

19.04.2016